

[Fraenkel.]

vigtigste af samtlige Forudsætninger var Markedet. Dette Marked var jo til Stede i Hylle og Fylde paa den Tid. Udvandringen fra Europa holdt sig endnu i de første Decennier af det 19de Aarhundrede nede paa nogle Tusinde aarlig, men i Tyverne er den allerede oppe paa en Snes Tusinde, i Trediverne paa 70 000, i Fyrreerne paa 200 000 aarlig, og i de følgende 3 Decennier 300 000 aarlig, i Firserne 700 000, i Halvfemserne noget over 600 000 aarlig, og i det første 10-Aar af vort Aarhundrede er den 1 Million, og i de sidste Aar før Verdenskrigen nærmer den sig 2 Millioner aarlig. Denne Udvandring skabte et Marked, nemlig hele det Marked, paa hvilket det nuværende Europa i Virkeligheden er opbygget. Det vilde ikke have eksisteret, hvis ikke disse 40 Millioner Mennesker i Løbet af et Aarhundrede havde forladt Europa og var gaaet overseisk. Jeg spørger: Er denne Forudsætning, paa hvilken laissez-faire skyder op, til Stede i Dag? Alene Vareafsætningen fra Europa til disse Markeder — alene Vareafsætningen, husk paa, hvor mange Kapitalrenter der desuden blev taget ind — androg i 1913 40 Milliarder Kroner. Der var altsaa noget til at sætte i Gang med, til at skabe Arbejde med, og noget, som kunde holde igen paa Forsørgelsesspørgsmaalet.

Dertil kom en anden vigtig Forudsætning: Hvordan forholdt det sig med Ædel-Metallet paa den Tid? Ja, det forholdt sig saaledes, at man netop ogsaa paa det Tidspunkt opdagede de store Guldlejer i Kalifornien, Australien, Sibirien og Transvaal, saadan at Produktionen af Ædel-Metal var ganske uhyre — meget, meget større, end ærede Medlemmer tænker sig. I de ca. 350 Aar fra 1501 til 1847 var Guldproduktionen i alt 12 Milliarder tyske Mark, i de 42 Aar fra 1848 til 1890 var den 20,7 Milliarder Mark — tænk, hvilken kolossal Forøgelse af Guldproduktionen i den Tid! Nu skal jo Videnskaben udenom alt, hvad der er naturligt og ligetil — saa ligetil, at ethvert Menneske, der overhovedet er indstillet derpaa, er i Stand til at se det — selvfølgelig lave Love og Doktriner, efter hvilke den nuværende Tilstand er forbigaaende o. s. v. Man siger ogsaa, at der bliver ikke gravet tilstrækkeligt Ædel-Metal op. Det ved jeg saamænd ikke, men hvis der ikke bliver det, hitter vi nok paa et eller andet, der kan erstatte det.

Men saadan var altsaa Forholdene den Gang. Markedet og Ædel-Metal-Massen ligesom forenede sig til at gøre det muligt

for Privatdriften at udvikle sig til hidtil usete Højder, og paa disse 2 Stormagters Bud traadte saa Teknikken til, og De vil i Slutningen af det 18de og første Trediedel af det 19de Aarhundrede finde Kærnen til alle de Opfindelser, som fremkalder Vidunderne i Dag, saasom Dampmaskine, Elektricitet og hundrede andre Ting, som jeg ikke skal opholde den højtærede Formands Tid med at dvæle nærmere ved.

De ser altsaa, at en Doktrin som laissez-faire fødes under visse bestemte Forudsætninger, som stod i fuld Udvikling: Marked, Omsætningsmidler og Teknik — uden dem vilde man saamænd ikke være kommet til den. Hele denne Vækstbund var jo skabt for Individualismen, skabt for det private Initiativ, og det greb ogsaa til.

Men den Voldsomhed, som karakteriserer Gennembrudet af laissez-faire, og den store Udstrækning, i hvilken dette Gennembrud fandt Sted, havde en anden Forudsætning foruden det, jeg allerede har nævnt, nemlig at man var led og ked af den gamle merkantilistiske Ordning, hvad der ikke var noget Under, for den havde levet i 300 Aar og havde udrettet en hel Del i Verden. Men alt i denne Verden bliver jo udslidt, alting maa fornyes, og det havde Merkantilismen ikke indre Kraft til, i hvert Fald ikke paa dette Tidspunkt.

Det var altsaa de to Forudsætninger, som fandtes den Gang, og nu skulde man jo altsaa tro, at naar alt ligesom samler sig for at lægges til Rette for en bestemt Erhvervsordning, Erhvervspolitik, og den indføres og føres ud i sin yderste Konsekvens, vilde den Tid, man saa tilbage over, være et solbeskinnet Landskab, der ikke kendte andet end Lys. Men det er saa langt, langt fra Tilfældet, at man her som saa mange, mange Gange maa mindes den gamle Bastiats i sin Tid saa berømte Bog om de Ting, man ser, og de Ting, man ikke ser. Glans og Herlighed har vi set, men et Par ganske enkelte Eksempler af det, man ikke har set, før Regeringskommissionerne — det var ogsaa Regeringskommissioner, jeg citerede før — kom til og fik det gravet op, den Gang det var lovligt sent, er der Anledning til at drage frem.

Naar vi skal behandle en Doktrin som laissez-faire og spørger: skal virkelig det hele grundlægges paa den? maa man ikke alene spørge, hvad der er gjort af godt, men ogsaa, hvad der er gjort af ondt, og saa har vi disse to Eksempler, som jeg læste for Dem, og som jeg ikke skal gentage, om Forhøret over Drengene. Vi har en Indberetning om